

शास्त्री प्रथम खण्डस्य वृत्ते साहित्यम्
साहित्य दर्पणः

विभावाणां परिचयः

'रत्यादि उद्बोधकाः लोके विभावाः काव्यनायकाः' ।

ये हि लोके समादिगतं रतिहासादीनां
उद्बोधकारणानि सीतादयस्ते ते एव काव्ये
नायके च निवेशिताः सन्तः, विभावात्ते आस्वादः कुर
प्रादुर्भावयोग्याः क्रियन्ते सामाजिक रत्यादिभावा एभिः
इति विभावा उच्यन्ते । अर्थात् ये वासनारूपतया आति
सूक्ष्मरूपेण सामाजिक दृष्ट्येऽवस्थितानि रत्यादीन् स्थापिनः
विभावायन्ति - आस्वादयोग्यतां नयन्तीति विभावाः
कथ्यन्ते ।

स यं विभावो द्विविधः - आलम्बनविभावः उद्दीपन
विभावश्च । तत्र आलम्बन विभावः -

आलम्बनो नायकादिरत्नभाषम्बुध
रलोद्गमान् ।

आदि शब्दान् नायिका प्रतिनायिकादयः ।

इति

उपेन्द्र उपा

27/4/21

संलग्न प्रोग साहित्य

रत्न उर संन मशकि

सुखसेना, पूरिंभी

✓

उपशास्त्री द्वितीय खंडस्य कृते (साहित्यम्)

प्रश्नः - एतस्य अर्थापत्ति-वेदस्य निरस्य सूत्रस्य बुद्धि-
वेदस्य स्मृतिलं च खण्डगीष्म् ।

उत्तरम् :- ननु एतस्य अर्थापत्त्यै केषां सिद्धे अठं व्यञ्जनेति
येन । न अर्थापत्तिर्हि व्याधिज्ञानस्य जीवैव प्रवर्तते ।
अथा - जीवति चात्र शोच्यमानविद्यमानैश्चैव । इति
व्याधि-ज्ञानं च व्यधिकार सदेहं न डि भवत्येव, इति
नार्थापत्ति प्रमाण वेदस्य एतस्येति ।

न च वक्ष्यविश्रमाद्यै तर्जनी तोलनेन दशकण्ठव्याधितं
सूत्रं चि बुद्धि वेदोपलक्षणं एते भवतीति वाच्यम् । सूत्रं
बुद्धेरपि सङ्केतादि लौकिक प्रमाण सापेक्षले नानुमान
प्रकारवाङ्गीकारान्न ।

किञ्च ईश्वरजन्मं ज्ञानं स्मृतिरिति च्छत्रिलक्षणा-
नुरोधेन ईश्वर जन्मत्वाद् एतस्य बुद्धिः स्मृतिरेव ।
तथा च - 'रक्षज्ञानं स्मृतिः ईश्वर जन्म ज्ञानत्वाद्
स्मृत्यन्तरकत्वं इति । इदमपि न काव्यम् । प्रत्यभि-
ज्ञानान्तर्गतकामा देवोराभासता । तथाहि ईश्वर-
वृत्तस्य देवदत्तस्य पुनर्दर्शने (सौन्दर्यं देवदत्तः)
इति ज्ञानं प्रत्यभिज्ञा । अत्र 'सः' इत्यर्थः स्मृतेः
'अस्य' इत्यंशस्तु प्रत्यक्षस्य । प्रत्यभिज्ञाया अपि
ईश्वर जन्मत्वात् स्मृति व्यतिरिक्तत्वान्न
नामं हेतु रव्यविचारि । अतो न रक्षज्ञानं
स्मृतिः ।

इति

उपेन्द्र आ

२०/५/२१

एषोः शोः शशिते
राः उः शंः मङ्गलिके
कुलश्रीना, श्रीश्रीयां